

# Mijmeringen bij de beginjaren van De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout

Op 13 maart 1971 vond op het stadhuis van Turnhout de opening plaats van een filatelistische tentoonstelling. Ik was daar aanwezig en ook twee van de drie toen nog levende begijnen, de zusters De Boer en Temmerman. Bij die gelegenheid werd door De Vrienden van het Begijnhof een postzegel met een afbeelding van het begijnhof voorgesteld. Bij de opening namen Jan Verbeeck, voorzitter van de Commissie van Openbare Onderstand (COO, thans OCMW), maar die ik beter kende als voorzitter van het toen nog belangrijke KFC Turnhout, Henri Beyens, voorzitter van De Vrienden van het Begijnhof, Frans Verheyen, voorzitter van de Turnhoutse Vereniging van Postzegelverzamelaars, en schepen Toon Depreuw het woord. Het was mijn eerste contact met De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout. Ze hadden zes jaar lang geijverd voor de postzegel en de opbrengst van de voorverkoop was bestemd voor het museum.



De filantropische uitgifte van de postzegel uit 1971 met een afbeelding van het begijnhof van Turnhout.

De nieuwe postzegel, die een tweeluik vormde met een zegel met afbeelding van de abdij Notre-Dame du Vivier uit Marche-les-Dames, vertoonde een polychrome afbeelding van de poort van het begijnhof. Op de zegel was ook een kantwerkend begijntje uit het museum te zien. De zegel kostte 7 BEF en er diende bij de voorverkoop een toeslag van 3 BEF te worden betaald.

## Herinnering levendig houden

Op dat ogenblik was er al bijna 12 jaar een groep mensen bezig onder de naam De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout. Omdat de begijntjes zo stilaan verdwenen waren, probeerde men de herinnering eraan levendig te houden door de oprichting van een museum. Daarvoor wou men alle oude meubelen, schilderijen en andere kostbaarheden uit de huizen van de begijntjes, uit de reserves van de kerk, de kapel en de pastorij, uit zolders en andere verborgen plaatsen in één gebouw samenbrengen. Na herhaald overleg met de heer Marsboom, secretaris van de COO, koos men voor de oude 'fondatie' of het Sint-Jansconvent. Hier verbleef tot aan zijn dood pastoor Jan Mermans, geboren in Mol en overleden in Turnhout in 1697. Volgens zijn testament, opgemaakt in 1693, stichtte hij hier de Fondatie die zijn naam draagt en die aan de begijntjes van Mol, Balen, Dessel en Turnhout grote voordelen verschafte.

Sedert 1951 werd deze fondatie niet meer bewoond. Metser, timmerman en schilder werden aan het werk gezet om van het enigszins vervallen huis een waardig museum te maken. Vijf grote kamers, die wij nu nog kennen als de toonzaal, huiskapel, keuken, ziekenkamer en raadzaal, werden prachtig klaargemaakt. Vooral Louis Goris, stadsarchivaris Raymond Peeters en pastoor Emmanuel Frickel zorgden voor de vormgeving en voor een nieuwe, schitterende parel aan de Turnhoutse kroon. Op 27 september 1953 werd de droom werkelijkheid en volgde de plechtige opening van het Begijnhofmuseum in aanwezigheid van burgemeester Bauweraerts en voorzitter van de COO Verwaest.



De oorspronkelijke fondatie, genoemd naar pastoor Johannes Mermans, die in 1953 werd omgevormd tot het Begijnhofmuseum, een parel aan de kroon van Turnhout.

De Vrienden van het Begijnhof wilden hun werking toch meer continuïteit geven door de stichting op 10 oktober 1959 van een feitelijke vereniging, waarvan de statuten werden goedgekeurd op de vergadering van 12 december 1959, met als leden Frans Van den Bergh, Frans Jacobs, Pastoor Frickel, schepen van Cultuur Richard Proost, Jan Verbeeck en Frans Starckx, beiden van de COO, Raymond Peeters, stadsarchivaris, Henri Beyens en Louis Goris. Frans Van den Bergh werd voorzitter tot april 1961, toen hij ontslag moest nemen wegens zijn drukke beroepsactiviteiten. Hij was de vader van de huidige voorzitter en mijn illustere buurman in de Gierledreef. Henri Beyens volgde hem op als voorzitter. Er werd gehandeld over allerlei onderwerpen: het patrimonium, het behoud van een uniek oord van gebed, de promotie, de culturele uitstraling, de viering van de meimaand en Kerstmis, de uitgifte van een gids door Frans Jacobs, de uitgave van postkaarten, het loon van de conciërge, zuster Temmerman, het handhaven van de hostiebakkerij, de verwarming van het museum, de verhoging van de steun aan de begijntjes, het ziekentriduum enz.

Enkele kleine herinneringen nog: de medewerking van E.H. Lens, met aandacht voor letterkundige Pater Emiel Flerackers, de activiteiten van componist Renaat Bosmans, de tentoonstelling van de Turnhoutse fotokring met foto's van het begijnhof

in de hal van het oude stadhuis. Wie ook veelvuldig meewerkte, was minderbroeder Petrus B. De Meyer. Hij hield zich vooral met het archief bezig. Men liet ook al schilderijen restaureren. Onder meer een in iconografisch opzicht merkwaardig schilderij, getiteld *God verdedigt zijn kerk*. In 1967-1968 werd dit schilderij behandeld door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. We zien erop afgebeeld: een portiek of triomfboog met in de opening enkele opschriften: "Als God met ons is, wie vermag er dan iets tegen ons? Gedraagt gij u misdadig, vergeefs zult gij op hem bouwen." Later probeerde ik de pedegree van het schilderij te achterhalen. In het testament van pastoor Nicolaas Cuylen vond ik de vermelding van een afbeelding met als titel "de strijdende kerk". Vermoedelijk behoorde het doek toe aan Cuylen.

### Wie bewaakt het begijnhof?

In 1971 schreven de dagbladen: "Wie bewaakt het Turnhoutse begijnhof? Vandalen hebben reeds lelijk huisgehouden in het begijnhof te Turnhout. Onlangs nog brandde de kerk, na brandstichting, haast af." (*Het Nieuwsblad*, 26 maart 1971) José Heerman, toen een bekend journalist en auteur van het artikel, vervolgt: "De toestand van het begijnhof is reeds lang vrij droevig. Het is geruime tijd het voorwerp geweest van een hele reeks baldadigheden. Jonge planten werden uitgerukt, vensters werden ingeslagen, huisbellen afgetrokken. De schade werd tot nu toe door de bewoners of de Commissie gedragen. Maar door de brand in de kerk is duidelijker geworden dat de zaken ernstiger moeten worden opgenomen. Het is echter bijzon-

der moeilijk om verdere vandenstreken te voorkomen. Het is nagenoeg onmogelijk om voortdurend een agent in de omgeving te plaatsen, alhoewel een beperkt toezicht wel voor mogelijk wordt gehouden. Bovendien zou de poort naar de Begijnendreef gesloten kunnen worden, maar dat zou zeer hinderlijk zijn voor de bewoners, hoewel het precies van deze kant is dat heel wat kinderen komen die van het begijnhof een speelplaats maken..."

Wat was er gebeurd? Het beeld Christus op de koude steen, dat aan de muur bij het Sint-Anna-altaar stond, werd op donderdag 18 maart 1971 in brand gestoken. De gewaden van het beeld brandden totaal op en ook het beeld zelf werd ernstig geschonden. Enkel de benen bleven nog bewaard. Spoedig deed het gerucht de ronde in de stad en men zei dat het beeld een miraculeus beeld was, dat de kerk voor verder onheil had behoed.

### Bescherming tegen onheil

In het verleden, maar dus ook nog in 1971, zocht de vrome Kempenaar hemelse bescherming tegen onheilen. Hij sprak het gebed van Keizer Karel uit ter bescherming bij onweer. Bij tienduizenden werden vroeger in Turnhout huiszegens gedrukt, die opgehangen werden tegen brand en blikseminslag. En er waren ook heiligenbeelden die bescherming zouden bieden. Het Christusbeeld in de Begijnhofkerk kreeg in 1971 even die faam, maar ook bij vorige branden in de stad was dat al het geval. Of dat ook zo was toen op 12 juli 1562 het begijnhof gedeeltelijk afbrandde, waarbij de infirmerie, aan de zuidkant gelegen, de Bospoort en het aangrenzende deel van de Warande verloren gingen, weten we niet. Wel was dat het geval bij de grote stadsbrand van 16 en 17 april 1686 (derde Paasdag). De bestuurders van de stad bevelen sindsdien dat elk jaar op 29 december een plechtige mis moest worden opgedragen ter ere van de bisschop en martelaar, de H. Thomas van Canterbury, om door zijn voorspraak voortaan van soortgelijke rampen gespaard te blijven. Sint-Thomas, geboren in 1117, werd priester en kanselier van Hendrik II en later bisschop van Canterbury. Vanaf dat ogenblik ontstond een legendarische strijd tussen de bisschop en de vorst, wiens trawanten hem in 1170 vermoordden. Er ontstond een devotie naar zijn graf en daarom liet Hendrik VIII in 1538 zijn gebeente verbranden. Vermoedelijk daarom werd hij door de Turnhoutse magistraat als brandpatroon uitgekozen.

De brand van 1686 was ontstaan in een huis nabij de oranjemolen, op het einde van de Otterstraat. Een hevige wind bracht het vuur over naar de nabijgelegen huizen, die bijna allemaal met stro gedekt waren



*Het houten beeld in de Begijnhofkerk van Turnhout: bemerk de paarse mantel, die verwijst naar het oorspronkelijke beeld uit de 17de eeuw dat door een brand volledig verloren ging in 1971. Het verbrande beeld werd in 1972 vervangen door dit nieuwe beeld van André Proost.*

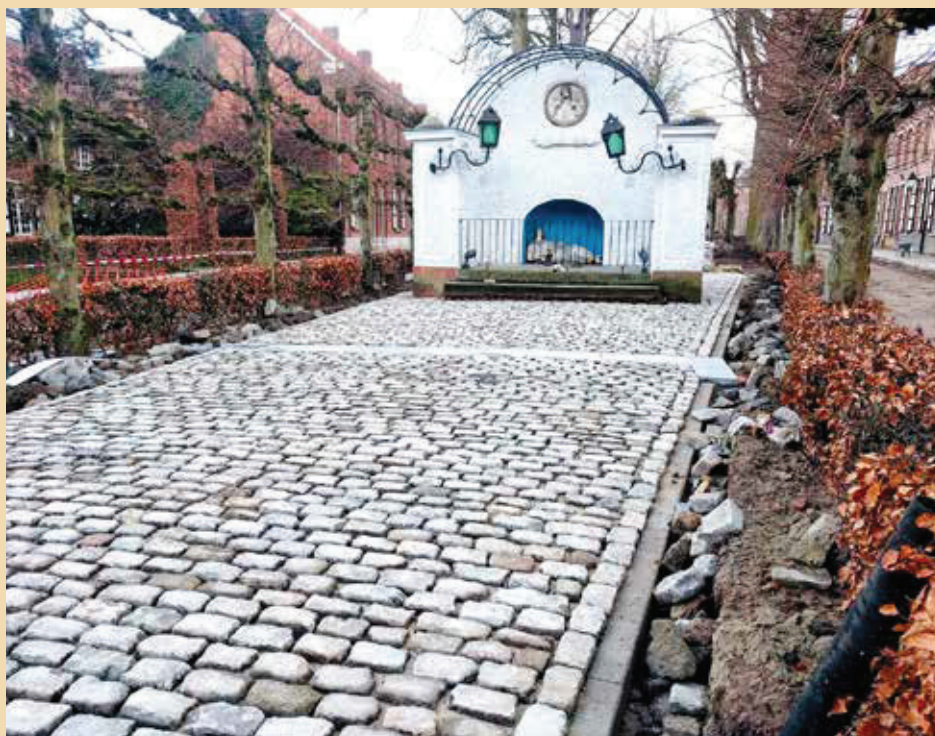
en daardoor snel in lichterlaaie stonden. Het vuur liep ongenadig voort, als een lopend vuurtje, doorheen de Otterstraat en bereikte het klooster van het Heilig Graf in de Herentalsstraat. Vandaar sloeg het over langs de Vianenstraat tot aan de Lokerenmolen om pas daar tot stilstand te komen. De bewoners hadden hun woningen verlaten en liepen processiegewijs onder het stormen van de grote klok al biddend door de straten en smeekten Gods hulp af.

Driehonderd woningen gingen in vlammen op. Toch zouden een drietal beelden later de faam van wonderbaarlijk beeld krijgen, onder meer het 'beeldekken van de Cruysdraging' in de hof van het Heilig Graf (Herentalsstraat), dat ondanks de grote schade in de omgeving ongeschonden bleef. De twee andere beelden bleven eveneens bewaard. In het klooster bewaart men een zwartgeblakerd Lievevrouwebeeld. Het verhaal wil dat het door een Spaanse soldaat uit de brand werd gered. Dit beeldje werd tot in de jaren zestig ontleend door moeders in verwachting. In de Gasthuisstraat, dichtbij de Zeshoek, prijkt in een nisje op een barokaltaartje een klein Onze-Lieve-Vrouwebeeld met kind. Men noemt het 'Onze-Lieve-Vrouw van Victorie', omdat het een herinnering zou zijn aan de overwinning van de christenen op de Turken in 1683. Dit beeldje redde de straat bij de brand van 1686 en bij de Slag van Turnhout in 1789, althans volgens de overlevering.

Heel wat mensen gingen het verbrande beeld van Christus op de koude steen bekijken en zelf heb ik het ook zo zien staan. In februari 1972 wijdde begijnhofpastoor Frickel een nieuw beeld in, dat een sprekende gelijkenis vertoont met het vroegere beeld en dat gebeeldhouwd werd door André Proost uit Gierle. Het gaat om een houten beeld, maar nu zonder stoffen mantel. Het kostte in die tijd 100.000 BEF (2500 euro).

### Liegen als een bidprentje

Op 1 februari 1973 begon mijn beroepsactiviteit als stadsarchivaris van Turnhout. Kort daarna werd ik verzocht om deel te willen uitmaken van De Vrienden, wat ik graag deed. Ik vroeg aan Raymond Peeters waarom hij geen lid meer was. Omdat het moeilijk is om twee heren (Taxandria en het begijnhof) te dienen, zei hij, en voor een vermelding op mijn doodsbrief moet ik het niet doen... Ik antwoordde met de spreuk 'Liegen als een bidprentje en ... een doodsbrief' en voegde eraan toe: "Ik hoop zolang te mogen leven dat ze tegen die tijd alles vergeten zijn." Als nu van mij verwacht wordt een historische duizendpoot te zijn, ook voor het begijnhof, moet ik alle poten vooruit zetten of de duizendpoot staat stil.



*Op deze plek werd in 1978 al een eerste keer gezocht naar de fundamente van de eerste kerk op het begijnhof.*

Toen Henri Beyens aan opvolging dacht, vroeg hij mij om hem op te volgen. Een ambtenaar als voorzitter van De Vrienden vond ik niet zo'n goed idee. Eventueel wel, maar dan heel kort. Gelukkig vond ik later Robert Stouthuysen bereid om de voorzittershamer over te nemen. Zijn visionaire leiding maakte ons gelukkig, ook de leiding van zijn opvolgers.

In 1977 werd een gedeelte van het links aangrenzende huis in het Begijnhofmuseum geïntegreerd. Ook werd overal centrale verwarming aangelegd. De plannen om het voormalige dienstgebouw achter de kleine binnenkoer te incorporeren, kregen hun verdere beslag. De uitgaven werden natuurlijk door de overheid gedragen. Met Stefan Vandenberghe, geboren in Mechelen, maar werkzaam in Brugge, hadden we regelmatig contact over de maquette van de H. Grafkerk van Jeruzalem, een van de topstukken in het museum. Driemaal organiseerden we ook een archeologische opgraving. We reserveerden daar enkele weekends voor en deden dat dan naar best vermogen. Het ging om opgravingen in verband met de oude Jezüetenkerk in de Herentalsstraat, een verdwenen brug rond het kasteel en de eerste kerk van het Turnhoutse begijnhof.

### Opgravingen in het begijnhof

In 1978 werd het wegdek van het Turnhoutse begijnhof heraangelegd. Bij die gelegenheid werd een archeologisch onderzoek gedaan met de bedoeling de fundamente van de eerste kerk van het begijnhof terug te vinden. De opgraving werd georgani-

seerd met de medewerking van een afwisselende ploeg van vrijwilligers en met de steun van het OCMW en het stadsbestuur van Turnhout.

Deze eerste bidplaats werd vermoedelijk kort na de stichting van het begijnhof gebouwd. Ze werd in de jaren 1620 wegens de steeds aangroeiende bevolking op het hof vergroot en vermoedelijk op het einde van de 17de eeuw afgebroken, na de voltooiing van de nieuwe, nog bestaande kerk. Beide kerken staan aangeduid op het stadsgezicht dat gegraveerd werd door L. Vorsterman junior anno 1660. De opgravingen werden bemoeilijkt enerzijds door verstoringen van de ondergrond in het verleden (aanleg riolering, allerlei beplantingen) en anderzijds doordat de bestaande beplanting moest behouden blijven. Door het trekken van een aantal proefsleuven werd een hoekpijler gevonden, van waaruit omzeggens de hele noordzijde en de noordwesthoek werden bloot gegraven. Ook de absis aan de oostkant werd gevonden, die het mogelijk maakte om de volledige omtrek van de kerk uit te tekenen. De binnenmaten van de eerste kapel bedroegen 11,25 x 6,30 meter; de binnenmaten van het bijgebouwde stuk zijn 22,30 x 6,10 meter. De kerk was helemaal exact met het koor naar het oosten gericht. Ook blijkt dat de hoofdzakelijk 17de-eeuwse huizen die nu nog bestaan, niet symmetrisch rond de kerk gebouwd waren.

Na pastoor Frickel zagen we E.H. Vermondten op het begijnhof verschijnen, een sombere, strenge man, met wie ik eigenlijk geen contact kon krijgen. In augustus

1981 was ik met vakantie in Verbier in Zwitserland. Daar las ik op de titelpagina van een Vlaamse krant: "Beeldenstorm op het begijnhof van Turnhout". In opdracht van de nieuwe pastoor was een aantal beschermde kunstschaten bewerkt en daarbij erg beschadigd: een antependium, twee houtsnijwerken uit de 17de eeuw en een communiebank. Na mijn terugkeer probeerde ik E.H. Vermonden te spreken, maar ik slaagde daar niet in. Hij liet wel optekenen in de krant: "Alles is nu in Gods handen en die zal er wel voor zorgen dat het allemaal goed komt." Ik zou toen een beetje schrik hebben kunnen krijgen, want ik had E.H. Vermonden in de mis in de Begijnhofkerk horen preken over de duivel. Dit waren ongeveer zijn woorden: "Neem alle vergif van de hele wereld, van alle planten en dieren samen, en ge hebt nog niet zoveel vergif als er in één duivel zit..." Later kreeg ik E.H. Vermonden nog wel eens te zien en te horen. Hij had het begijnhofarchief opzijgezet in de pastorie om het over te maken aan het bisdom. Nog eens sloeg ik alarm en tijdens een gesprek met drie geestelijken, met name E.H. Vermonden, pater Grauwen van het Algemeen Rijksarchief, en E.H. Zaman van het bisdomarchief, kreeg ik toch gelijk. Het begijnhofarchief mocht worden overgebracht naar het stadsarchief.

In 1988 gaven wij ook een boek uit over het kunstpatrimonium van het begijnhof, met als auteur Jaak Janssen. We deden dat samen met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Samen met Louis Goris probeerden we ook een inventaris van het museum samen te stellen. Ik wou de verdiensten van Louis Goris honoreren

door hem betaald conservator van het museum te maken en het Begijnhofmuseum in het stedelijke museumbeleid in te schakelen. Dat lukte slechts na vele hindernissen: Louis inschakelen in een stedelijke besluitvorming, het was niet evident... Hij zag zijn benoeming als een aanstelling voor het leven en wou van geen 65-jarige limiet weten. Een andere bewoner van het begijnhof, Jos Van Bruggen, hielp Louis. Totdat die zelf een interview weggaf als zogenaamde persverantwoordelijke in *Knack* van 14 oktober 1992. Einde verhaal. Verdere interviews over het museum moest ik zelf verzorgen, onder meer met Jan Lambin voor het bekende radioprogramma *De Postiljon*. Ik herinner het mij nog zeer goed, want die dag stierf mijn schoonvader. Ik voelde de noodzaak naar meer professionele hulp en zo kwam stilaan de medewerking van de museumgidsen aan bod.

In het kader van de voorbereiding van de erkenning op 2 december 1998 van dertien Vlaamse begijnhoven als cultureel werelderfgoed door de UNESCO moesten we de betrokken mensen, mevrouw Suzanne Van Aerschot en een Italiaanse inspectrice, meermaals ontvangen en begeleiden. Ik moest mij ook bezighouden met de inhoudelijke briefwisseling.

### Brepols op het begijnhof

Op zaterdag 17 juni 2000 werd plechtig gevierd dat het Turnhoutse begijnhof UNESCO-Werelderfgoed werd. Bij die gelegenheid had ik heilzame gesprekken met Bob Stouthuysen over mijn opvolging als voorzitter. Brepols Publishers hield een opendeurdag in zijn nieuwe vestiging op

het begijnhof. Turnhout wordt wereldwijd zeer veel geciteerd omwille van de publicaties van Brepols, met als uitgifteadres het begijnhof van Turnhout.

De vestiging van Brepols op het begijnhof kreeg een impuls na een gesprek met Paul De Jongh en Christophe Lebbe. Ook het stadsarchief was kandidaat voor de infirmerie, maar ik begreep dat de keuze van Brepols veel beter en realistischer was tegenover de virtuele opties van het stadsarchief. Niemand anders had een gelijk plan en de kracht om een groot gebouw als de infirmerie begijnhofwaardig in te richten. Deze geslaagde keuze kreeg later trouwens nog een vervolg met het Corpus Christianorum en het Sint-Annaconvent.

Het begijnhofleven was, zoals men zei, "simplex ut columba" of eenvoudig als een duif. Het zal u duidelijk zijn na lezing van mijn ontboezemingen dat het niet altijd even eenvoudig was. Ik prijs mij gelukkig nog twee begijnen goed te hebben gekend. Zuster Temmerman maakte van die rake opmerkingen en wij citeerden haar veelvuldig. Eén citaat slechts: "Men had de infirmerie voor de oude of zieke begijn-tjes. Vroeger had men ook nog het Heilige Geesthuis, vooraan op het begijnhof. Daar was het armoedig. Als die later in de infirmerie kon komen, zo zei ze, dat helpt nogal." Met grootjuffrouw De Boer hadden we het over haar begrafenis op het begijnhof. Ze antwoordde: "Ja, dat willen De Vrienden wel hebben, maar ik wil nog niet doodgaan." In september 1999 ging ze naar het rusthuis Sint-Lucia en op 28 januari 2002 stierf ze. Ze werd uiteindelijk toch begraven op 'haar' begijnhof.

Mijmeringen over de andere afdelingen van de dienst Archief & Musea zijn eveneens mogelijk. We bedenken dan dat de dienst sinds mijn aantreden in 1973 niet zo slecht heeft geboerd. Sinds 2009, het jaar waarin ik met pensioen ging, tot vandaag de dag geldt voor mijn opvolgers: "En de boer, hij ploegde voort..." Tot grote voldoening van ondergetekende overigens.

### Harry de Kok

Voormalig stadsarchivaris en voorzitter van De Vrienden van het Begijnhof



De laatste twee begijnen op het begijnhof van Turnhout, van wie grootjuffrouw De Boer (rechts) als laatste stierf in 2002. Ze ligt begraven achter de Begijnhofkerk.